

Josef BARTOŇ

K problémům současného českého odborného zájmu o lužickou srbštinu (na příkladu sorabistické stati v prestižní české publikaci)

Před několika měsíci se na pultech a v odborných knihovnách objevila nová jazykovědná publikace „brněnské série“¹ *Integrace v jazycích – jazyky v integraci*.² Je to tzv. kolektivní monografie, v níž dvacet autorů předkládá své příspěvky tak či onak spjaté s ústředním tématem. Většina příspěvateľů je badatelsky a pedagogicky zakotvena na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně,³ ale figurují zde také jména z jiných akademických institucí, především zahraničních.⁴ Jádrem knížky je pět tematických oddílů, z nichž každý obsahuje dvě až pět studií (*I. Problém integrace*,⁵

¹ V úvodu knihy (s. 13) se výslovně uvádí, že „její ambicí je zařadit se do série v Brně vznikajících prací jako *Encyklopedický slovník češtiny* (2002) nebo *Příruční mluvnice češtiny* (1995).“

² Marie KRČMOVÁ a kol.: *Integrace v jazycích – jazyky v integraci*. Lidové noviny, Praha 2010, 379 s.

³ Jiří Gazda, Jana Chamonikolasová, Jan Chovanec, Petr Karlík, Helena Karlíková, Marie Krčmová, Jiřina Malá, Anna Mikulová, Jiří Rambousek, Jitka Vlčková, Jaromír Zeman.

⁴ Milena Krhutová z Ústavu jazyků Fakulty elektrotechniky brněnského VÚT a akademičtí pracovníci z Polska, Velké Británie, USA, Německa, Slovenska, Itálie: Grażyna Balowska z Opole, Neil Bermel z Sheffieldu, Eva Eckertová z Connecticut, Albrecht Greule z Řezna, Natália Kiseľová z Nitrý, Peter Kosta a Lilia Schürcksová z Postupimi, Anna-Maria Perissutti z Udine.

⁵ Kapitoly, resp. studie: N. Kiseľová: *Integrace z areálového hlediska*; P. Karlík: *Intrajazyková a interjazyková integrace*; N. Bermel: *Pilotní studie o vztahu mezi korpusovými daty a soudy*

II. Společné tendence jazyků,⁶ III. Společné vyjadřovací tendence,⁷ IV. Vzájemné vlivy jazyků,⁸ V. Osud jazyků v integraci⁹), jedna další studie¹⁰ pak na sebe bere roli závěru celé knihy (*Závěrem*), úvod na způsob editorialu pochází z pera hlavní autorky-editorky, renomované brněnské bohemistky Marie Krčmové. Na sám konec je zařazeno obsáhlé anglické résumé a společný bibliografický soupis titulů, na něž se v příspěvcích odkazuje (*Souhrnná literatura*).

Nebylo by jistě na místě podrobně zde představovat celek publikace v souhrnu všech jejích textů, dosti různorodých obsahově i z hlediska úhlu nazírání či metody zpracování. Toto zamyšlení se chce zaměřit jen na jeden příspěvek, který je pro nás jako účastníky sorabistického setkání zajímavý tím, že se dotýká aktuální jazykové situace Lužických Srbů v Německu. Je i v rámci ostatních studií v knize vcelku rozsáhlý (devatenáct tiskových stran, s. 275–293) a jeho autor, profesor slavistiky z braniborské Postupimi (Potsdam) Peter Kosta, jej nazval *Problém jazykových menšin v Radě Evropy – mezi ochranou, revitalizací a jazykovým útlakem (na příkladě Lužických Srbů v Německu)*. Je povzbudivé, že brněnští editoři se ve své knize rozhodli vytvořit prostor právě pro sorabistickou studii. Při jejím podrobnějším čtení je však ten, kdo se lužickosrbským jazykem a kulturou trochu zabývá, čím dál víc na rozpacích, protože krok za krokem shledává, že samo o sobě slibné téma rozhodně nebylo uchopeno a artikulováno právě nejlepším způsobem. Zamysleme se tedy nad několika problematickými stránkami Kostova článku, který dostal šanci být jedním z nejviditelnějších kamínků v mozaice současných sorabistických publikačních výstupů

o přijatelnosti konkurujících si tvarů; M. Krčmová: *Integrační a desintegrační tendence v sociolektu*.

⁶ Kapitoly, resp. studie: J. Gazda: *Integrační tendence v oblasti tvoření slov v současných slovanských jazycích (se zvláštním zřetelem k situaci v ruštině a češtině)*; J. Chamonikolasová: *Diskurzní částice v českém a anglickém dialogu*.

⁷ Kapitoly, resp. studie: A. Mikulová: *Emocionalita, expresivita a hodnocení – integrace v jazycích a jazykovědných koncepcích*; J. Malá: *Možnosti stylistické analýzy publicistických textových druhů věnovaných světu filmu z hlediska kulturní a jazykové integrace*; J. Vlčková: *Společenské hodnoty a jejich jazykové ztvárnění v seznamovacích inzerátech*; J. Chovanec: *Jazyková integrace v integrující se Evropě: Česká a anglická verze varování o škodlivosti tabákových výrobků*; J. Rambousek: *K anafoře v angličtině a češtině a jejímu překladu*.

⁸ Kapitoly, resp. studie: E. Eckertová: *Jazyková integrace v českých novinách v Texasu*; M. Krlutová: *Vliv odborné angličtiny na české texty v elektrotechnickém inženýrství*; J. Zeman: *Jazykové tendence v němčině v 18. století na příkladu brněnského německého týdeníku „Wochentliche Erinnerungen eines Freundes von Brünn“*; H. Karlíková: *Jazykové kontakty slovanského a arabského světa (z pohledu češtiny)*.

⁹ Kapitoly, resp. studie: P. Kosta: *Problém jazykových menšin v Radě Evropy – mezi ochranou, revitalizací a jazykovým útlakem (na příkladě Lužických Srbů v Německu)*; A. Perissutti: *Postavení furlánštiny v Itálii*; G. Balowska: *Spisovná laština Óndry Łysohorského*; L. Schürcksová: *Víceúrovňová identita Pomaků v Bulharsku a role jazyka v ní*.

¹⁰ A. Greule: *Lze jazyk ještě zachránit? Názory na německou jazykovou kulturu*.

K problémům současného českého odborného zájmu o lužickou srbštinu

v Česku. Snad tak tento jeho text napomůže (arcit' spíše *via negativa*) aspoň k obecnější reflexi a kritickému protřibení dnešního i budoucího snažení nás všech, kdo se v naší zemi práci na polozarostlém nuzném poličku sorabistiky s větší či menší angažovaností věnujeme. Předeseílám, že leckteré formulační a stylistické klopotnosti je asi třeba přiřknout faktu, že článek je překladem z německého originálu. Autor (své rodné češtiny i jiných slovanských jazyků znalý) nicméně přebíral za výsledný text plnou odpovědnost – v závěru je totiž výslovně uvedeno: „z němčiny přeložila Anna Mikulová, revidoval autor“.

Aspoň několik poznámek si zasluhuje téma, způsob zpracování a struktura stati. Dvě úvodní strany věnuje Peter Kosta stručnému představení *Evropské charty regionálních a menšinových jazyků*, dokumentu Rady Evropy vzniklého na počátku devadesátých let a ratifikovaného na konci roku 1998 (s účinností od 1. ledna 1999) Spolkovou republikou Německo, která se tak zavazuje k ochraně dánštiny, severní a východní frištiny, horní a dolní lužické srbštiny, dolnoněmčiny a jazyků německých Sintů a Romů. Na dalších zhruba osmi a půl stranách jsou shrnujícím způsobem prezentovány základní informace o Lužických Srbech, především je tu nastíněn jakýsi průřez politickými a kulturními dějinami Lužických Srbů od raného středověku do zániku Německé demokratické republiky. Následujících pět stránek již podrobněji pojednává o nejnovějších dějinách (až do současnosti) a předkládá mj. některá důležitá konkrétní data týkající se proměn postavení lužické srbštiny a počtu jejích mluvčích. Závěrečné čtyři strany stati se pak zaměřují vlastně výlučně na dolní lužickou srbštinu a na současné pokusy o její revitalizaci. Titul *Problém jazykových menšin v Radě Evropy – mezi ochranou, revitalizací a jazykovým útlakem (na příkladě Lužických Srbů v Německu)* se tedy po přečtení článku jeví jako nadsazený, ba poněkud matoucí.¹¹ Přislíboval totiž téma obsahově široké a zároveň hutné, které je ovšem vposledku postihnuto spíše jen fragmentárně. Nejenže téměř vůbec nebylo pojednáno o *jazykových menšinách v Radě Evropy* (v zásadě byla jen zběžně představena zmíněná Charta), ale i když zůstaneme jen u příkladu Lužických Srbů v Německu, nebyl nijak soustavně prozkoumán ani onen prostor *mezi ochranou, revitalizací a jazykovým útlakem*, přičemž otázka *revitalizace* byla rozvinuta prakticky jen v souvislosti s *dolní lužickou srbštinou*. V kontrastu s řečeným však bylo extrémně mnoho místa (téměř polovina celého textu) obětováno faktům dost všeobecně známým (informace o etnonymech Srbů či o tom, kde ležela a leží jejich sídla, jaksi příkladmo spouštěné sondy do literární historie atd.), která lze koneckonců nalézt v běžných příručkách o Lužických Srbech či na internetu (včetně učebnic, turistických průvodců či

¹¹ Překvapivá je také skutečnost, že v anglickém abstraktu (s. 350) je uveden titul obsahově poněkud jiný: *The Problem of Language Minorities in the European Parliament – between Protection, Revitalization and Necessity of Saving Costs (the Example of the Sorbs/Wends in Germany)*.

podrobnějších hesel v encyklopediích)¹² a která v takové míře nepatří do publikace s odbornými aspiracemi. Současně lze i v těchto obecně informujících pasážích někdy narazit na odkazy, které svým náhlým a nelogickým zacílením k detailu málo věcně souvisejícímu s okolním textem působí zabíhavě a rušivě, a zvyšují tak dojem jakési rozházenosti a autorské neujasněnosti koncepce celé stati (např. na s. 278 v kontextu přehledu starších srbských dějin, kdy se zmiňuje markrabě Gero a jeho známá „krvavá hostina“, je nečekaná odbočka do díla moderního básníka Mato Kósyka, a dokonce odkaz na článek Kósykem se zabývající).¹³

Kostův sorabistický článek je součástí *lingvistické* publikace. Překvapí tedy časté neústrojně, nejednotně, někdy i přímo nesprávné zacházení s názvy místními, názvy etnik, institucí či jmény osob. Například místo v českém odborném úzu obvyklých označení srbských kmenů *Milčané*, *Lužičané* zde nalezneme podoby „latinizující“ („Milceni“/ „Milcéni“) nebo dokonce střídavě pojmenování různá (bez funkčního opodstatnění): „obývaných Lužičany a Milcény“; „začalo být ... užíváno pro Lusice i pro Milceny“ (s. 277); „Srbové, Milceni a Lužičané“ (s. 278). Podobně se namísto běžného *Lutici* objevuje zcela neobvyklá forma „Liutičané“ (s. 278; asi ad hoc bohemizované něm. *Lutizen*). V textu vícekrát narazíme na výrazně zastaralé (a často matoucí) označení „lužický“ s významem *lužickosrbský* či „lužičtina“ (*lužická srbština*).¹⁴ Důsledně je v článku užíváno formy „brandenburský, Brandenbursko“ (časté v úzu slovenském) místo běžného a s převahou většinového českého *braniborský, Braniborsko/Branibory*. Přestože jde o stať českojazyčnou a sorabistickou, jsou místní názvy (ty, které nemají přímo běžnou českou variantu – typu *Chotěbuz, Budyšin, Saská Kamenice*) a názvy srbských institucí uváděny obvykle pouze německy (nebo česky a německy), v lužické srbštině jen výjimečně, přičemž ve volbách jazyka pravděpodobně není žádný racionální klíč. I zde se objevují nedůslednosti, např. dvojí či trojí podoba téhož názvu v různém stupni počestění; dosti nezvykle (s podtónem dojmu jazykového substandardu) působí česká flexe řady německých názvů. Když už bychom nepřiznali žádnou váhu argumentu, že jde o jména sídel v *srbské* jazykové oblasti (navíc často užitá v historickém kontextu pro dobu, kdy dané teritorium ještě nebylo germanizováno), pak není jasné, proč aspoň kvůli

¹² Srov. např. starší vysokoškolské skriptum Jana PETRA *Nástin politických a kulturních dějin Lužických Srbů*, Praha: SPN, 1972, do značné míry i průvodce Zdeňka BOHÁČE *Sasko/Lužice*, Praha: Olympia, 1989 či heslo *Sorben* v současné německé Wikipedii.

¹³ „Roku 939 pozval 30 slovanských knížat na slavnostní hostinu a nechal je povraždit. Tento krvavý čin, jenž je popsán v epickém díle dolnolužického autora Mato Kósyka (srov. Kosta – Norberg 2003), vedl k povstání Slovanů.“

¹⁴ Např.: „...že je tu pro prosazení nového učení zapotřebí využít lužické kazatele“; „se ... začalo kázat v kostelech lužicky“ (s. 280); „tím se uzavřená lužická oblast o hodně zmenšila“ (s. 281; v souvislosti s německým dosídlením dříve srbských oblastí vylidněných za třicetileté války); „Lužické kolegium kazatelů (Wendisches Predigercollegium)“ (s. 282); „Lužický dům (Serbski dom) v Budyšině“ (s. 282).

K problémům současného českého odborného zájmu o lužickou srbštinu

snazšímu ohýbání nebyly prostě užity varianty srbské, přičemž německá forma mohla zůstat nesklonována v závoce.

Několik příkladů:

- „z Calavy“ (s. 279), „v Calau (Kalavě)“ (s. 280)
- „ve Vetschau (ve Vetošově)“ (s. 280) – zde jde asi o autorem vytvořenou (ad hoc bohemizovanou?) podobu názvu srbské vsi Wětošow
- „v Lübbenau (v Lubnji)“ (s. 280) – výchozí srbská forma ve skutečnosti nezní **Lubnja* (?), nýbrž *Lubnjow*, lokál by tedy měl být v *Lubnjowě*
- „Göda, druhá největší a z větší části lužickosrbská farnost v Horní Lužici“; „v Gödě byla dobrá škola“ (s. 281) – proč ne *Hodžij (Göda)*, v *Hodžiji*, nebo aspoň v *městečku Göda*?
- „ze Straupitzu“ (s. 281) – proč ne raději z *obce Tšupc (Straupitz)*?
- „Michała Frencela (1628–1706), faráře v Großpostwitzu u Budyšina“ – městečko má srbské jméno *Budestecy*, jež se dá dobře česky ohýbat, tedy: v *Budestecích (Großpostwitz)*; ve Frencelově době šlo navíc jednoznačně o *většinově srbské* území
- „Domowina, jejíž činnost byla obnovena 10. května 1945 v Crostwitzu“ (s. 283) – proč ne v *Chróscících (Crostwitz)*, nebo aspoň v *obci Crostwitz*? Chróscicy jsou dodnes nejsrbštější z velkých vesnic v Lužici¹⁵
- „na tomto území najdeme mezi Quesem a Pulsnitzem 60 hradisek“ (s. 277) – jde o dvě menší řeky¹⁶ (řička se srbským názvem *Polčnica* a větší, dnes polská *Kwisa*, německy správně *Queis*, nikoli **Ques*), což by ostatně bývalo vhodné v textu vyjádřit (především *Polčnica/Pulsnitz* není nijak známý a už vůbec ne mohutný tok), např. takto (pokud už bychom se chtěli vyhnout slovanským názvům): *mezi řekami Queis a Pulsnitz*
- „v letech 1653–1656 byly v Kurmarku vydány čtyři lužickosrbské náboženské knihy“ – bylo by žádoucí nějak signalizovat, že *Kurmark* není město (jak se to českému čtenáři může snadno jevit), nýbrž oblast, historické (v české historiografii prakticky neužívané!) označení kurfiřtské marky, území přímo podléhajícího braniborskému kurfiřtovi (v daném období jádra braniborsko-pruského státu); diskutabilní je i samo přiřazení výrazu k mužskému rodu, když čeština má celkem frekventované femininum *marka* (srov. *Nová m., Braniborská m.*) a obě lužické srbštiny užívají v této souvislosti přímo femininum *kurmarka*
- „Wjaclaw Warichius z Gödy“, „v překladu Wjaclawa Warichius“ (s. 281), „katechismu od Warichia“ (s. 282) – není sjednocena podoba křestního jména (zachování/nezachování srbského grafému *l*) ani skloňování příjmení

¹⁵ Když na jiném místě (s. 285) Kosta zmiňuje nedávný známý případ „uzavření lužickosrbské střední školy v Crostwitzu“, působí užití pouze německého názvu obce v daném kontextu až groteskně.

¹⁶ Existují také *obce* Pulsnitz (městečko na řece Pulsnitz) a Queis (lokalita mezi Halle a Lipskem, tj. zcela jinde, než kde teče Queis/Kwisa), jejichž spojnice však nemůže být vymezením daného milčanského teritoria.

V textu narážíme i na mimořádně nestandardní, místy přímo nepřijatelné zacházení s německými výrazy, např.:

- „vytvořila... Lužickou národní radu (Wendisches Volksrat)“ (s. 282) – nesprávný německý tvar (přehlédnutí při korektuře?) a navíc již zmíněná matoucí záměna „lužický“ za *lužickosrbský*
- „založení Srbského domu (Wendisches Hauses), Srbského muzea (Wendisches Museum) ... existence Dolnolužickosrbského gymnázia (Niedersorbische Gymnasium)“ (s. 291) – velmi neobvykle tu působí včlenění *skloňovaného* německého výrazu do českého textu ruku v ruce s nedůslednostmi, jež nelze neoznačit za chyby

Článek se nevyhnuł ani řadě lapsů na rovině věcné, ať už jde o přehlédnutí, nedůslednosti, nepromyšlené formulace nebo přímo chyby:

- „... se kryje s kmenovým územím Milcenů zmíněných jistým bavorským geografem“ (s. 277) – autor (a překladatelka?) tu patrně odkazuje na text zcela konkrétního anonymního středověkého autora známého pod *ustáleným* označením *Geographus Bavarus*
- vícekrát se nepřesně mluví o „Lužických Srbech“ / „lužické srbštině“, i když jde o Srby/srbštinu ze slovanského teritoria na území Německa mimo vlastní Lužici¹⁷
- „Lužičtí Srbové poddani klášteru St. Marienstern a budyšínskému klášteru St. Petri“ – budyšínský hlavní (děkanský) chrám sv. Petra nebyl nikdy kostelem *klášterním*
- periodikum Serbske Nowiny / Nowa Doba (pro období NDR a současnost) je dvakrát (s. 285) prezentováno jako „týdeník“, ačkoli jde o *deník*
- „Lužické kolegium kazatelů ..., jež pod jménem Sorbia působilo“ (s. 282) – správně má být *Sorabia* (nebo lužickosrbsky *Sorabija*)
- „v roce 1595 vydal Wjaclaw Warichius z Gödy v dolní lužické srbštině Lutherův Katechismus“ (s. 281) – správně má být v *horní* luž. srbštině
- informace o zásluze M. Frencela o lužickosrbský spisovný jazyk je formulována trochu neohrabaným až matoucím způsobem: „vytvořil pro něj i vlastní abecedu“ (s. 282) – nešlo přece o skutečnou *samostatnou abecedu* pro srbštinu, nýbrž jen o svébytný pravopisný systém
- pro sídlo dolnosrbských institucí v Chotěbuzi je (vedle německého „Wendisches Haus“) jednou užito označení „Lužický dům“ (285), jindy „Srbský dům“ (s. 291)
- formulace „rovněž se staly pravidlem bohoslužby v dolní lužické srbštině“ (s. 285) je přinejmenším vágní a pravděpodobně vyvolá mylný dojem, že v současnosti na jednom či více místech existují *pravidelné* dolnosrbské bohoslužby s hustší periodicitou (např. jednou týdně či měsíčně)¹⁸

¹⁷ Např.: „Jakožto lužičtí [sic!] Srbové (surbi, sorabi) byly v raném a vrcholném středověku nejprve označovány všechny západoslovanské kmeny mezi Sálou a Muldou...“ (s. 277)

¹⁸ Podle aktuální statistiky Wernera MĚŠKANKA *Statistika dolnosrbskich namšow nowšego casa (pó wózroženju w lěše 1987)* (rpk.) proběhlo za 24 let (1987–2010) všehovšudy celkem 167 dolnosrbských bohoslužeb, a to ve 30 různých městech a vsích. Zachycení stavu

K problémům současného českého odborného zájmu o lužickou srbštinu

Při četbě některých pasáží pak narážíme na značné překážky ve sdělnosti a srozumitelnosti, některé formulace vlastně ani nelze dekodovat.

Příklady:

„Pruský král Friedrich Wilhelm I. však vydal mezi lety 1717 a 1735 vícero nařízení zaměřených proti Lužickým Srbům, čímž vyvolal u sedláků odpor. V průběhu 18. století byly pak ve většině farností v Dolní Lužici lužickosrbské bohoslužby, jež tu existovaly od reformace, odstraněny. V návaznosti na Vídeňský kongres 1815 začíná být v Prusku lužická srbština potlačována.“ (s. 282)

- „Současné vedla konkurence mezi konfesemi k rivalitě při editování knih s cílem vytvořit, popř. udržet oblast vlastního vyznání.“ (s. 281)

- „Teprve po určité době se zjistilo, že v Dolní Lužici je možno uplatňovat tento neefektivnější model pro výuku jazyka v celé mateřské škole jen ve zcela výjimečných případech, neboť rodiče, kteří se na projektu WITAJ podílet nechtěli, neměli žádnou možnost, jak se mu vyhnout.“ (s. 289)

Nakonec snad ještě zbývá položit otázku, jak se mohlo stát, že výše představený Kostův příspěvek byl v této podobě v knize *Integrace v jazycích – jazyky v integraci* zveřejněn. Lze to pravděpodobně přičíst na vrub především samému žánru *kolektivní monografie*: publikace se totiž svým charakterem blíží spíš klasickému *sborníku*, zahrnujícímu příspěvky v tak velkém rozpětí témat a metodik, jaké u klasické monografie není myslitelné. Velkou míru tíže zodpovědnosti tu nesou vedle hlavní editorky knihy (která měla navzdory tomu, že jde o „monografii“, zajistit pečlivé a fundované recenze¹⁹ každého příspěvku zvlášť s ohledem na všechna témata) dva akademikové-bohemisté, kteří jsou uvedeni jako recenzenti celého svazku, profesor François Esvan z Neapole a profesorka Jana Hoffmannová z pražského Ústavu pro jazyk český AV ČR. Ti celek publikace svou autoritou zaštitili, přestože prostě nemohli (přes nesporně hlubokou erudici ve svých specializacích) obsáhnout tak širokou škálu příspěvků – Kostův sorabistický text zjevně zůstal mimo jejich zorné pole.

V této úvaze nešlo jenom a primárně o to, poukázat na řadu slabých míst jedné stati, která zjevně vykazuje takovou míru nedokonalostí, přehlédnutí a nedodělků, jaká by se v odborném diskursu neměla vyskytnout. Problémových, nepečlivě připravených textů se v dnešní houšti informací, konferencí, seminářů a publikovaných sborníků či

k březnu 2008 viz Werner MĚŠKANK-MESCHKANK, *Vom Verhältnis der Kirche im Osten des heutigen Deutschlands zu ihren wendischen Mitgliedern und den niedersorbischen Gottesdiensten der neueren Zeit*, in: Pódstupimske pšinoski k sorabistice / Potsdamer Beiträge zur Sorabistik 8, Potsdam: Institut für Slavistik der Universität Potsdam, 2008, s. 131–138.

¹⁹ Hlavní editorka M. Krčmová ve své předmluvě ke knize (*Úvodem*, s. 13) zmiňuje „diskuse workshopu konaného v listopadu 2008, který zajistil vnitřní recenzi jednotlivých připravovaných textů“ a dodává, že „u některých se na konečném znění navíc podíleli i jejich recenzenti“. Jednotlivé příspěvky tedy asi své samostatné recenzenty měly, není však jasné, nakolik se to týkalo také textu P. Kosty.

kolektivních monografií najde relativně mnoho. My jsme se však zamýšleli nad jednou studií *sorabistickou*, poměrně rozsáhlou, zařazenou nadto v *prestižní české publikaci*, jakou kniha z jazykovědné „brněnské série“ bezpochyby chce být. Úměrně tomu, jak je mizící etnikum Lužických Srbů početně slabé a ve své německé vlasti i u nás trestuhodně málo viditelné, jsou možnosti uveřejňovat texty zaměřené na lužickou srbštinu objektivně dost omezené. Připojuji se tudíž bezvýhradně ke Kostově závěrečné „přímluvě za malé jazyky“ (kterou zařadil „namísto doslovu“ na konci svého příspěvku), v níž s naléhavostí prohlašuje, že „by se měly veškeré snahy koncentrovat na zachování tohoto malého západoslovanského jazyka“ (s. 292). Objeví-li se tedy snad někdy v budoucnosti znovu takováto *ojedinělá příležitost* k tomu, že by právě sorabistická stať mohla být zařazena do českého svazku, jehož čtenáři budou s vysokou pravděpodobností desítky vrcholných odborníků-jazykovědců, možná stovky studentů filologických oborů a nepochybně také množství učitelů češtiny na středních či základních školách, bylo by nanejvýš přiměřené, aby takovému textu autor, případně i překladatel, editoři a recenzenti věnovali péči a pečlivost vskutku mimořádnou.